

Riksinventeringsarter i SOF:s regi

Under slutet av 1950-talet publicerades upprop i *Vår Fågelvärld* (VF), där medlemmarna ombads rapportera iakttagelser av specifika arter, för att en bedömning av populationerna skulle kunna göras utifrån dessa. Detta var egentligen ingen nyhet. I så gott som varje nummer kunde man vid denna tid läsa om liknande upprop från amatörer och forskare med önskemål om rapporter av specifika arter eller iakttagelser. Skillnaden nu var att redaktionen mer officiellt uppmanade sina läsare till gemensamma ansträngningar. Exempel på arter som efterfrågades var kornknarr och gräshoppsångare (1957), brun kärrhök, mindre flugsnappare och rosenfink (1958) samt vitryggig hackspett, grå- och mellanspett (1959). Uppropen hörsammades, men det dröjde till slutet av nästa decennium innan seden togs i varaktigt bruk. Officiellt startår för riksinventeringarna blev 1969, då en programförklaring infördes i VF (se nr 1/69 [årgång 28], sid. 84). I samband med denna klargjordes syften och motivering till urval av arter. ”Som riksarter väljs sådana som kan förväntas ge användbar information, vilket innebär att som regel endast sparsamt förekommande arter torde bli aktuella.” Sällsynta fåglar täcks av allmän rapportering och lämpar sig inte för normal riksinventering. Verksamheten låg nere under perioden 1981-1993, med undantag för 1984, men i övrigt lever konceptet vidare i samma anda även på 2000-talet. Tidigare inventerade arter prioriteras högt för att trender ska kunna utläsas och i möjligaste mån väljs arter med god regional spridning.

1968 – Kornknarr, gräshoppsångare

Kornknarr: Efter uppropen angående förekomsten 1957 och 1968 inkom rapporter om 214 respektive 481 spelande individer. Sammanställaren ansåg att ”med hänsyn tagen till undersökningens karaktär gör man bäst i att avstå från att dra några slutsatser rörande skillnader i totalbeståndens storlek mellan de båda åren”, men populationen verkade vara av ungefär samma storlek. De viktigaste fästena fanns på Öland/Gotland respektive i Mälardalen – Västergötland. Fluktuationerna i antal och tydliga skillnader i regional fördelning mellan åren ledde till antagandet att kornknarren knappast har en självreproducerande stam i Sverige. Istället antas ett ”överskott” av i första hand yngre fåglar från kontinenten gästa landet. (Se vidare år 1994!)

Gräshoppsångare: Resultatet av uppropen 1957 och 1968 blev 86 respektive 630 sjungande individer. Den mer än sjufaldiga ökningen kunde till viss del förklaras av större ornitologisk aktivitet samt ökad mobilitet, men lokaler som bevakats kontinuerligt antydde att ökningen kan ha varit reell. Kärnområdena var ungefär desamma, d.v.s. södra och mellersta Sveriges jordbruksbygder. Antalet kända lokaler med gräshoppsångarförekomst steg markant mellan inventeringarna. Arten verkade trivas bäst ”inom av utdikningar karaktäriserade områden”, vilket är värt att notera med tanke på att vi idag främst finner gräshoppsångare i fuktiga miljöer (med buskvegetation).

1969 – Rördrom, brun kärrhök, rosenfink

Rördrom: Efter trevande försök i mitten av 1930-talet skedde från 1943 en kraftig invandring. Därefter har rördrommen häckat årligen upp till sydligaste Värmland – norra Uppland med tyngdpunkten i Mälardalen. 1969 bedömdes antalet hanar till 150, varav 130 stationära. Siffrorna ansågs motsvara mer än 75% av samtliga rördrommar i landet. De flesta fanns i slättsjöar från Vänern till Östergötland och Mälardalens skärgård. Enstaka hördes i Skåne samt på Öland och Gotland, men ingen norr om Uppsala. Tåkern var den enskilda lokal som hyste flest tutande hanar (29). 1970 upptäcktes ytterligare fem och här konstaterades den kraftigaste ökningen sedan början av 50-talet, då endast sju hanar tutade 1952-54. I Mälaren noterades 60 spelande rördrommar 1969, vilket bedömdes vara ett normalår (eller något över). (Se vidare år 1979 och år 2000!)

Brun kärrhök: Artens minskning vid 1900-talets början antogs bero på omfattande dikning och förföljelse i hela nordvästra Europa. Vid fridlysningen i Sverige 1919 fanns endast ett fåtal kända häckplatser och återhämtningen gick relativt långsamt. Från Tåkern rapporterades en låg nivå 1910-1940, varefter en svag ökning inträffade under följande decennium.

Uppropet 1958 resulterade i att 150-175 par antogs häcka i Sverige, medan 120-141 par rapporterades efter inventeringen 1969. Sammanställarna ansåg inte att någon nämnvärd ökning skett mellan dessa tillfällen och skattade den svenska populationen till ca 200 par. Kärnområdena var fortfarande Skåne och mellansvenska låglandet, men med en tydlig förskjutning mot Mälardalen. 1969 fanns mer än 80% av de häckande paren i Uppland, Södermanland, centrala Östergötland samt områdena nordost om Vänern. Ökande populationer konstaterades på Öland samt i Östergötland och Södermanland, störst i sistnämnda landskap (3-4 gånger). Däremot rapporterades färre par från Uppland 1969 jämfört med 1958 och som orsak till minskningen angavs den ökande fritidsbebyggelsen. Ett par i Persöfjärden utanför Luleå var den enda häckningen norr om Uppland. (Se vidare år 1979, 1995 och 2010!)

Rosenfink: Sammanställningen dröjde och expansionen fortsatte, så inventeringen kompletterades 1974. I VF 2/75 redovisades därmed resultat från upprop och inventeringar 1958, 1964, 1969 samt 1974. Fram till 1950 fanns två häckningar och åtta ströfynd publicerade, men redan 1952 blev rosenfinken årlig i Sverige. Efter upprop inkom rapporter om 31 hanar 1958, varav hälften längs Dalälven. Här fick arten tidigast fotfäste i de lämpliga biotoper som älvens strandkanter erbjöd. 101 hanar 1964 innebar endast en smärre ökning i kärnområdena, men en mycket större spridning. År 1958 rapporterades rosenfink från sex landskap, 1964 från 17. Vid den första officiella riksinventeringen verkade arten ha fått ordentligt fotfäste längs Norrlandskusten, varifrån fyra rapporterade hanar 1964 steg till 80 fem år senare. År 1974 häckade betydligt fler rosenfinkar på Öland jämfört med 1969 och runt Sundsvall fanns nu ca 150 hanar. Detta utgjorde en av landets tätaste förekomster, men i övriga Medelpad var spridningen ringa. I Umeå ökade antalen snabbt efter att arten fått fotfäste 1966 (från 6 till 56 mellan 1969 och 1974), vilket var väntat med tanke på att arten förekom på finska sidan av Kvarken redan på 50-talet. Totalt redovisades 371 respektive 1409 hanar 1969 och 1974. Sistnämnda år var Dalarna (200 hanar), Uppland (196) och Medelpad (140) dominerade landskap. Stora regionala öknings noterades bl.a. i Västergötland: 8 ex 1969, 53 ex 1974; Östergötland: 5, 38; Värmland: 2, 29; Närke: 6, 55; Västmanland: 7, 92; Uppland: 39, 196; Dalarna: 62, 200; Gästrikland: 37, 94; Hälsingland: 2, 56; Medelpad: 38, 140 och Västerbotten: 19, 79.

1969/1970 (vinter) – Ormvråk, sparvhök, blå kärrhök

Resultat: Detta är den hittills enda officiella riksinventeringen utanför häckningstid och behovet minskade när *Vinterfågelräkningen* (i SOF:s regi) kom igång ordentligt vintern 1975/1976. Under perioden 1/12 1969 – 31/1 1970 rapporterades 55 ormvråkar, 103 sparvhökar och 16 blå kärrhökar via utsända enkäter. Mer än hälften av ormvråkarna och blå kärrhökarna samt ungefär en fjärdedel av sparvhökarerna härrörde från Skåne. Skillnader i regionalt engagemang och förfarande medförde emellertid stor osäkerhet i den geografiska fördelningen. Rapporteringen av sparvhök visade att den förekom ”varhelst ornitologisk aktivitet förelåg”, medan ormvråkens vinterbestånd bedömdes ha ökat och expanderat norrut från Skåne. Sammanställaren slog fast att enkätsvaren inte speglade det verkliga mängdförhållandet arterna emellan, eftersom sparvhöken är svårare att observera och att en relativt ovanlig art som blå kärrhök inbjuder till mer heltäckande rapportering. Specialundersökningar av övervintrande rovfåglar i Skåne samt på Västkusten och Gotland pekade på stora och i stort sett synkroniserade fluktuationer. Orsakerna därtill var okända, men klimat och smågnagartillgång misstänktes vara bidragande.

1970 – Gråhäger, nattskär

Gråhäger: Se 1972!

Nattskär: Att inventeringen skulle täcka hela populationen ansågs uteslutet. Tanken var istället att försöka få en uppfattning om det svenska beståndets utbredning och numerär. 458 par rapporterades och utifrån dessa beskrevs nattskärren som talrikast i mellersta delarna av landet. Norr om Dalarna rapporterades endast enstaka par längs Norrlandskusten. I söder förekom arten i såväl barr- (tall) som löv- och blandskog, men öppningar som bergknallar och hyggen konstaterades vara en viktig förutsättning. Tätaste populationerna rapporterades från Gotland och norra Öland (Böda Kronopark). Koncentrationer förekom också i Dalarna och Hälsingland. Åtminstone i mellersta Sverige befarades nattskärren ha minskat, men eftersom jämförelser saknades var det omöjligt att bedöma hur kraftigt. Andra arter med liknande biotopkrav (öppna skogsmiljöer i torrmarksterräng) som samtidigt visade vikande trender var blåkråka (Fårö, Gotland), trädlärka och ringtrast (Västergötland). Normalt lägger nattskärren en kull med två ägg per år, vilket räcker för en art med låg dödlighet. Det innebär emellertid begränsade möjligheter att kompensera för nya risker, som t.ex. trafikdöd och pesticider (som i stor omfattning användes för att bekämpa vandringsgräshoppor i övervintringsområdena i Afrika). (Se vidare år 2007!)

1971 – Fiskgjuse, dvärgmå, trastsångare

Fiskgjuse: Under 1800- och början av 1900-talet var förföljelsen av fiskgjusen (och andra rovfåglar) utbredd och arten var förmodligen relativt sparsamt förekommande i hela landet. Som följd av fridlysningen på 1920-talet ökade stammen och nådde troligen sin högsta numerär närmast efter 2:a världskriget, innan beståndet åter reducerades på 60-talet. Den kraftiga nedgången i Nordamerika härleddes till biocidförgiftning. Liknande utsläpp i Sverige, dokumenterat tunnare äggskal och påvisad lägre reproduktion gjorde en riksinventering angelägen. För att kartlägga större delen av det europeiska beståndet genomfördes denna samma år som i Finland. Resultatet blev 1238 säkra häckningar och en uppskattning av den svenska populationen till totalt ca

2000 par. Av dessa förmodades 325 finnas i Södermanland, där noggrann inventering gav 270 häckande par. Övriga stor hjälp med rapporteringen från glesbygderna i bl.a. Lappland inkom via Domänverket, Cellulosabolaget samt Mo & Domsjö. (Se vidare år 2001!)

Dvärgmåå: Ej redovisad.

Trastsångare: Landets första exemplar nedlades vid Göteborg 1849. Nästa fynd utgjordes av en häckning i sjön Yddingen, Skåne 1917 och tio år senare fanns fem häckande par i Krankesjön. 1939 koloniserades Öland och på 1940-talet Hornborgasjön. Följande decennium nådde trastsångaren Gotland, Tåkern, Kvismaren samt Småland, Södermanland och Uppland.

Efter en ökning under 60-talet (från 5-6 rapporterade individer i början av decenniet) ansågs 1971 som ett medelmåttigt år, men 22 trastsångare, varav sju från Tåkern, var ändå den näst högsta årssumman hittills. Beståndets fluktuationer förklarades väntade för en randpopulation. Inventeringen 1971 pekade på en förskjutning av förekomsten från Skåne till östra och sydöstra delarna av mellersta Sverige. Detta antyder en framryckning från sydost (liksom hos exempelvis näktergal), i kontrast till den förmodade huvudsakliga invandringsvägen från syd/sydväst via Danmark.

1972 – Svarthakedopping, gråhäger

Svarthakedopping: I mitten av 1800-talet beskrevs arten som sällsynt på Gotland, men talrik på Öland. Under 1940-, 50- och 60-talen inträffade en stegvis spridning. Vid tiden för riksinventeringen förekom arten från Skåne till Norrlands fjälltrakter och saknades i princip bara på Västkusten samt i Dalsland. En rikstäckande inventering i privat regi 1969 följdes av SOF:s upprop 1972. Den senare gav relativt magert resultat och det förmodade antalet par höjdes senare med 10% efter ytterligare förfrågningar.

Sammanlagt rapporterades 1162 häckande par på 399 lokaler år 1969 samt 863 par på 274 lokaler 1972. Totalt omfattade rapporterna förekomst på 498 lokaler och med sedan tidigare kända lokaler (tillbaka till 1958) ökade siffran till 575. Det svenska beståndet bedömdes omfatta 1900-2500 par (max 3000). De talrikaste landskapen var Hälsingland med 300-375 par, Småland och Östergötland med vardera 200-275 par samt Uppland med 225-275 par. (Se vidare år 1996!)

Gråhäger: Vid en landsomfattande undersökning 1941 och 1943 rapporterades totalt något över 600 par. Riksinventeringen 1970 ingick i ett internationellt OECD-projekt avseende effekterna och förekomsten av pesticider. Rapporteringen ansågs emellertid alltför ofullständig (528 par fördelade på 44 kolonier), men inventeringen bedömdes i alla fall visa nordgränsen för arten. Norr om Mälaren och Väneren fanns två häckande par på en lokal i västra Värmland samt ett bo i södra Dalarna. De flesta bon placerades i gran, men tre bon i vass avvek från normala förhållanden. Kolonierna konstaterades uppvisa kraftiga mellanårsfluktuationer i antalet par, då rätt stora kolonier plötsligt helt kunde överges för nya lokaler. Beståndet i sin helhet bedömdes dock som relativt stabilt.

Det bristfälliga resultatet 1970 föranledde ett nytt försök två år senare. Baserat på de rapporterade 1792 aktiva bona, fördelade på 155 kolonier, bedömdes 2260 par ha häckat 1972 och den svenska populationen skattades till 2500 par. Gråhägern fridlystes innan en påbörjad förföljelse fick större omfattning och artens numerär ansågs inte ha förändrats under en jämförelsevis lång period. De mindre kolonierna i norra delen av utbredningsområdet var relativt nya, men frågan om de var ett resultat av fortsatt expansion eller ett temporärt fenomen efter en serie milda vintrar på 1970-talet lämnades obesvarad. De tre största kolonierna innehöll 75, 60 respektive 55 bon. Nära 60% av kolonierna innehöll färre än 10 bon och 13% av bona var ensamma. 59% var förlagda i gran, 32% i tall och två bon i vass. (Se vidare år 2004!)

1973 – Småtärna, gråspett, vittryggig hackspett

Småtärna: Turism och utbyggnad av industriområden angavs som anledning till småtärnans minskande antal i Västeuropa. En annan orsak var att ökande gråtrutpopulationer trängde undan småtärnorna till långgrunda stränder mer utsatta för översvämning eller till utfyllnader i industrihamnar med hög predation från däggdjur (råtta, katt, hund, räv). Vid sekelskiftet häckade 100 par på Måklappen utanför Falsterbonäset (Sveriges sydvästligaste punkt), men 1912 var kolonin försvunnen. Istället uppkom så småningom ett bestånd med 30-45 par en bit norrut i Foteviken. Även här fick småtärnan ge vika för gråtruten och sedan dess har inga större kolonier förekommit i Sverige.

Rapporter om 445 häckande par 1972 gav en beräkning på totalt 540 par, vilket var ungefär samma antal som 25 år tidigare och inventeringen ansågs ha gett en tillförlitlig bild av småtärnans population i Sverige. Utbredningen var lik 1800-talets, men tyngdpunkten hade förskjutits mot Östersjön och arten förekom nu oftast i mycket små kolonier om enstaka par. Småtärnan fick fotfäste i Lule skärgård 1947, efter ett tidigare kolonisationsförsök i Pite skärgård 1936.

Gråspett och vitryggig hackspett: I uppropet angavs hackspettarna ej uppfylla sedvanliga krav på en riksinventeringsart och ”det torde således vara omöjligt att ens få ett approximativt mått på de svenska stammarnas storlek”. Valet kom istället av att arternas ”prekära läge” motiverade uppgifter som kunde belysa aktuell utbredning. Detta skulle vara till nytta för ekologiska undersökningar och senare uppföljningar, vilket ansågs som en eventuell förutsättning för fortsatt förekomst i Sverige.

Från att ha varit utbredd över nästan hela landet angavs den vitryggiga hackspetten i sjätte upplagan av SOF:s *Förteckning över Sveriges fåglar* (1970) som ”sällsynt häckfågel från Östergötland, Värmland, Närke, Dalarna och Gästrikland till Lule lappmark, talrikast i Hälsingland”. Inventeringen 1973 dokumenterade fynd från Norrbotten i norr till Småland/Halland i söder, med tydlig koncentration till regionen norr om de stora sjöarna. Under häckningstid rapporterades 31 fynd, varav 11 säkra häckningar, och vitryggens miljöer ansågs allt mer hotade.

Av gråspett inkom endast arton fynd under häckningstid och arten beskrevs vara knuten till ”biotoper som främst genom skogsbruket blir allt ovanligare”. Värt att notera är gråspettens sentida spridning söderut, till vilken kalhyggesbruk i kombination med ökad hänsyn till lövträd anses vara bidragande. I början av 2000-talet bedömdes gråspetten inte vara hotad och dess numerär mångdubbelt större än vitryggens. (Se vidare år 2007!)

1974-1975 – Turkduva

Turkduvan härstammar troligen från Indien, där den inte är lika knuten till bebyggelse som i Europa och Nordamerika. Under mitten av 1800-talet åtnjöt duvan turkarnas beskydd och spred sig över de områden som kontrollerades av dem. Då turkarna förlorade makten förföljdes även deras duva och trängdes nästan helt bort från Europa. På 1900-talet var européerna mer vänligt inställda och en ny expansionsvåg inleddes. Turkduvans snabba spridning över Europa sedan 1920-talet saknar faktiskt motstycke bland fågelarter. I England fördubblades exempelvis stammen varje år mellan 1955 och 1964!

Första dokumenterade observationen i Sverige härrör från Halland 1949 och vid mitten av 50-talet etablerades fasta stammar på ett par håll där samt i Skåne. Vintern 1961/1962 beräknades beståndet till ca 1200 ex, varav två tredjedelar i Skåne och resten i Halland. Uppgifter gjorde gällande att en infektion fick Malmö-beståndet att kollapsa 1969/1970, men återhämtning skedde inom kort.

För att inte ”slösa tid på onödigt dubbelarbete” under riksinventeringen infogades rapporter från föregående år och dessutom förlängdes inventeringen till följande säsong, varför resultatet kom att omfatta perioden 1970-75. Arten hade nu blivit så talrik och spridd att totalrapportering i Skåne inte vara att vänta. Turkduvan konstaterades bebo alla svenska ”landskap” utom Härjedalen samt Lule och Torne lappmarker. Tillväxten tycktes ha avstannat och stammen beräknades till 6000-8000 par, varav 3500-5000 i Skåne och 500-600 i Halland (totalt ca 75%), mest i kustnära städer. De största populationerna fanns i Malmö (600 par), Helsingborg (400), Göteborg (200-400) och Kalmar (200). Vinterbeståndet bedömdes omfatta 15 000-25 000 individer, varav 60% i Skåne.

Utbredningen var någorlunda likartad jämfört med tidigare inventeringar (fram t.o.m. 1962), men en nordlig expansion samt kraftig beståndstillväxt och nyetableringar i en rad samhällen konstaterades. Vid mitten av 70-talet förekom turkduvan huvudsakligen söder om *Limes norrlandicus* samt i norrländska utposter.

Relativt lite förutsågs hända med den svenska populationen de följande 10-15 åren och en övre gräns på 15 000-20 000 par förutspåddes. Kyla och snö begränsar antalen, om än i förvånansvärt liten omfattning p.g.a. spillsäd vid silos etc. Predatorer (på ägg/ungar) som kaja och skata tar ut viss tribut, men med upp till fem påbörjade kullar så långt norrut som i Borlänge blir deras påverkan ringa. *Salmonella* och andra sjukdomar kan lokalt göra stor momentan inverkan, men i ett längre perspektiv verkar tillgången på föda under vinterhalvåret vara den mest avgörande faktorn. Mer utpräglad flyttningsstrategi skulle effektivisera artens spridning. (Se vidare år 1998!)

1975 – Berguv

Det svenska beståndet inventerades 1943-1948, inför ett försök att få berguven fridlyst. Orsaken var en oroväckande minskning, bl.a. till följd av hänsynslös förföljelse. Total fridlysning infördes 1950, men i stället kom miljögifter (i första hand kvicksilver) att decimera stammen. Då orsakerna började klarläggas ansågs det mycket viktigt att få fram uppgifter om återstående population, vilket resulterade i en ny riksomfattande inventering 1965. Denna visade en fortsatt kraftig nedgång, men ej så allvarlig som för havsörn och pilgrimsfalk. Delvis för att undvika störning dröjde nästa inventering till 1975. Då denna säsong, p.g.a. dålig födotillgång, innebar ett bottenår för uvarna, ansågs en komplettering från det goda året 1974 lämplig. I några fall medtogs även uppgifter från 1976. Inventeringens täckning ansågs god för Götaland och övervägande delen av Svealand (undantaget Dalarna), medan viss osäkerhet rådde angående Norrland (delvis beroende på ”sekretess”). Vid de tre olika inventeringarna noterades 68, 56 respektive 46 besatta boplatser i Götaland; 94, 28 respektive 68 i Svealand samt 293, 91 respektive 57 i Norrland. Summan för hela landet blev 455, 175 respektive 171 boplatser. Positivt var att den vilda uvstammen i Södermanland/Uppland ökade mellan 60- och 70-talen.

Samtidigt fortsatte emellertid den norrländska stammens snabba och stadiga nedgång. Totalt sett konstaterades minskningen trots allt ha avstannat något i mitten på 60-talet, då giftsituationen förbättrades och fridlysningen fick effekt. Fram till 1975 hade 66 uvar släppts ut inom ramen för artens stödprojekt i västra Götaland. Detta innebar givetvis svårigheter att veta hur mycket som återstod av den ursprungliga västsvenska stammen. (Se vidare år 1984!)

1976-77 – Ljungpipare (nedanför fjällen)

I uppdraget omnämns ljungpiparen ha "... missgynnats av exploateringen av högmossar samt av skogsplantering och annan igenväxning av hedområden. Den har därför av många ornitologer bedömts vara på tillbakagång, vilket bl.a. resulterat i att ljungpiparen medtagits bland de djurarter som bedöms vara missgynnade eller hotade i Sverige. Detta gör det angeläget att få en aktuell bild av ljungpiparens utbredning och populationsstorlek i södra och mellersta Sverige för att kunna bedöma behovet av eventuella skyddsåtgärder." Uppdraget sändes ut till alla lokala rapportkommittéer våren 1976. För att få en så heltäckande inventering som möjligt bedömdes arbetet behöva pågå under två år. Även uppgifter om förekomst från åren 1973-1975 ansågs användbara, för att inte göra inventeringen "onödigt betungande". Någon redovisning kom emellertid aldrig till stånd.

1978 – Småfläckig sumphöna, rörhöna (Norrrland), sothöna (Norrrland)

Inför inventeringarna 1978 gjordes en förfrågan till samtliga rapportkommittéer och regionalföreningar angående arturvalet. I denna lämnades ett preliminärt förslag med nio arter, t.ex. sådana som inventerats ungefär tio år tidigare (rördrom, kornknarr och gräshoppsångare). En kandidat som rönt stort intresse var småfläckig sumphöna. Bidragande orsaker till detta ansågs vara att den är förhållandevis sällsynt, någorlunda lätt att registrera samt att den förekommer i specifika biotoper. För att tillmötesgå ornitologerna i Norrrland, som kände sig något diskriminerade av att huvudsakligen sydliga arter dittills riksinventerats, antogs Jämtlandsföreningens förslag att parallellt med småfläckig sumphöna inventera rör- och sothöna i norra delen av landet.

Småfläckig sumphöna: Att döma av äldre litteraturuppgifter har stammen varit någorlunda stabil ända sedan 1800-talet. Arten verkar dock tidigare ha funnits på fler lokaler och troligen skedde en tillbakagång under första halvan av 1900-talet, men inte alls så dramatisk som hos exempelvis kornknarr. På 1950-talet kunde en ökning skönjas i fyndbilden, även inom välbevakade områden som Söderfjärden i Södermanland. Däremot minskade populationen i Skåne (Hammarsjön) och södra Småland.

Trots stora variationer regionalt och mellan olika år, föranledde riksinventeringen ett försiktigt antagande att småfläckiga sumphönan gått tillbaka något under 70-talet. Med årligen 200-300 spelande hanar (rapporterade max- och minantal var 312 respektive 129 ex 1974 och 1972) rubricerades Sverige ändå som småfläckiga sumphönans starkaste fäste i Västeuropa. 1978 betecknades på vissa håll som ett bottenår, samtidigt som goda siffror redovisades från andra områden. Mälardalen och Småland bedömdes vara artens viktigaste tillhåll i landet. Talrikaste landskap var Småland (48 spelande hanar), Västmanland (32) och Uppland (31). Flest individer (11 ex) på en enskild lokal rapporterades från Tåkern i Östergötland. Vårar med rikliga översvämningar konstaterades generellt medföra höga antal och skillnader i lokal fördelningen antogs bero på biotopkrav samt en stor andel oparade hanar. Frågan väcktes huruvida inventeringen påvisade häckande par eller ensamma individer.

Rör- och sothöna: Resultat ej redovisat.

1979 – Rördrom, sångsvan, brun kärrhök

Rördrom: Under en rad år utan isvintrar i Västeuropa ökade rördrommen på 70-talet till tidigare okänd nivå. Möjligheten att registrera århundradets klimax 1979 spolierades troligen av vintern 1978/1979, vilken kan ha reducerat den i nordvästra Europa övervintrande populationen med 30-50%. Som exempel rapporterades 91 tutande rördrommar (i 35 sjöar) från Södermanland 1979, vilket innebar en markant ökning från 38 ex (i 10 sjöar) tio år tidigare, men toppåret 1978 fanns förmodligen hela 125-140 ex i landskapet. På liknande sätt halverades beståndet i Västergötland (från 27 till 13 ex) mellan åren. Baserat på de 360 individer som rapportkommittéerna redovisade 1978, uppskattades det svenska beståndet till 450 "par*" (nästan en tredubbling på nio år).

Sammanlagt rapporterades 275 tutande hanar från 85 lokaler i Sverige under 1979, en ökning med 46% sedan föregående riksinventering (189 ex, 44 lokaler), men utbredningsområdet ansågs relativt oförändrat. Stammen uppskattades omfatta 275-300 par, jämfört med 180-200 par 1969 (uppvärdering från 150 par). 94% av beståndet fanns i det vassrika mellansvenska slättsjöområdet kring Vänern samt i Östergötland, Närke och Mälardalskapen (mellan 58° och 60° N) och drygt 60% var koncentrerade till de fyra talrikaste sjöarna Mälaren

(94), Tåkern (37), Vänern (24) och Långhalsen, Södermanland (12). Det nordligaste fyndet under häckningstid gjordes i Dalarna. Från riksinventeringen 1979 fram till publiceringen 1985 bedömdes den svenska populationen ha planat ut runt 300-350 par (huvudsakligen baserat på årliga studier i Söderfjärden, Mälaren).

(Se vidare år 2000!)

* = Röddrommen tillämpar ofta hypogyni, d.v.s. en hane har flera honor, och man kan därför knappast tala om parförhållande.

Sångsvan: Sångsvanen uppmärksammades för en ”enastående expansion under senare decennier”. Intressant är synpunkten att beståndet till stor del härrör från utplanterade och förrymda individer. På 1800-talet fanns arten ner till Storsjöområdet i Jämtland, men en hänsynslös jakt minskade stammen till ett minimum på kanske endast ett 20-tal par under 1920-talet. Fridlysningen 1926 fick emellertid ganska snabbt positiva effekter. I Storsjöområdet skapades en ny population med hjälp av utsättning från 1935 och några år framöver. Efter 1950 blev utbredningsområdet kontinuerligt större. Från att ha varit hotad, kom sångsvanen att bli en häckfågel i nästan hela landet, om än glest på många håll. Tillväxten accelererade under 70-talet och eftersom sångsvanen är mer aggressiv än knölsvanen, förutspåddes den senare bli hänvisad till kusterna i framtiden.

Bortsett från en udda häckning i Skåne på 1840-talet, dröjde sångsvanens inträde i vårt sydligaste landskap till andra halvan av 1940-talet, troligen som en följd av utsläppta individer från Tivoliparken i Kristianstad. 1978-79 hade beståndet ökat till 28 häckande par och 1985 till minst 50 par. I Småland konstaterades den första häckningen i Draven 1958. Vid tiden för riksinventeringen 1979 hyste landskapet 17 par och 1985 hade populationen stigit till minst 35 par. Västergötland fick sin första häckning 1967 och därefter konstaterades 9 par 1979 samt ca 30 par 1985. I början av 1970-talet genomfördes flyginventeringar i Lappland som ledde till att beståndet där uppskattades till 310 par i Norrbottensdelen av landskapet, varav minst en tredjedel reproducerande.

Endast få regioner inventerades 1979, varför mestadels spontanrapportering samt komplettering av uppgifter från perioden 1980-85 låg till grund för rapporten, som publicerades 1987. Fram t.o.m. 1985, då 491 par rapporterades från 307 lokaler, hade häckning konstaterats i alla landskap utom Blekinge, Öland, Gotland och Bohuslän (dock bobygge 1974). Den svenska stammen bedömdes omfatta ca 500 häckande par (låg beräkning?) samt ytterligare flera hundra revirhävande par. (Se vidare år 1997!)

Brun kärrhök: Arten ansågs ha blivit betydligt vanligare sedan 1969, varför en ny totaluppskattning vore intressant. Efter sammanställning konstaterades ingen väsentlig förändring av utbredningsområdet, men antalet rapporterade par mer än fördubblades från föregående inventering. Skillnaden var tydligast i områden där bruna kärrhöken redan var talrik. I viss mån kan ökningen ha varit skenbar (p.g.a. större ornitologisk aktivitet), men information från många väldokumenterade lokaler bekräftar resultatets relevans. I exempelvis Söderfjärden i Mälaren ökade stammen från 7 par på 60-talet till 15 par 1979. Hornborgasjön redovisade också en fördubbling och motsvarande tillväxt konstaterades i Tåkern, som 1979 hyste 43 par (mest i landet). I Skåne tredubblades beståndet till 65-70 par mellan inventeringstillfällena och i Skaraborgs län var ökningen femfaldig. Populationen på Öland (9 par) visade däremot ingen tillväxt, troligen beroende på få lokaler med bladvass. Den totala populationen bedömdes omfatta drygt 500 par (435 rapporterade par). Flest par fanns i Södermanland (130) och Uppland (90). Slutligen noterades frånvaron på Västkusten, där arten enligt uppgift åtminstone häckade (i Göteborgstrakten) på 1800-talet. (Se vidare år 1995 och år 2010!)

1980 – Smålom, trana

Vid uppropet angavs båda arternas häckningsmiljö krympa i takt med torrläggningar. Långsam reproduktion och hög känslighet för störning oroade också. Smålommen torde sannolikt inte ha ökat någonstans på senare tid. Tranan bedömdes ha gått starkt tillbaka i vissa delar av landet, medan den på andra håll rapporterades förekomma i oförändrad numerär eller t.o.m. ökande. Delvis berodde detta på biotopförskjutning i södra och mellersta Sverige, där tranan börjat häcka vid slättsjöar, ofta nära bebyggelse, och inte enbart på avlägsna eller ostörda myrar i skogstrakterna. Att dokumentera denna förändring samt eventuell inverkan på häckningsresultatet var ett viktigt syfte för riksinventeringen. Samtidigt borde den öka kunskapen om miljöfaror samt orsaker till misslyckade häckningar för båda arterna. Som kurios kan nämnas att 24 000 tranor anlände till Sverige våren 1972. 32 år senare finns nästan lika många vid Hornborgasjön under en enda dag! Resultat från riksinventeringen finns ej publicerat.

1984 – Berguv

Förutom berguvens utsatta läge motiverade även utsättningen i sydvästra Sverige till att undersöka hur beståndet påverkats. Inventeringen fastslog fortsatt nedgång i den ursprungliga populationen, trots att förföljelse, boplundring och kvicksilverförgiftning antagligen inte längre påverkade uvarna i större utsträckning. Istället

torde hotet främst komma av dåligt häckningsutfall p.g.a. störning från skogsbruk och friluftsliv samt födobrist, i synnerhet innan häckningen. Hög dödlighet, bl.a. beroende på råttgift och bly, samt dåliga bohyllor var andra tänkbara orsaker. 40% av de stationära uvarna gjorde inte ens häckningsförsök och 0.6 ungar per bo konstaterades vara för lite för att hålla stammen stabil (för detta krävdes 0.8 ungar/bo).

Det totala berguvsbeståndet hade ändå, genom omfattande utplantering (totalt 843 uvar), ökat sedan föregående riksinventering. Inom projekt "Berguv Sydväst" resulterade 600 utplanterade individer i 100 besatta boplatser och i början av 80-talet passerade utsättningsuvarna de vilda i antal. 234 redovisade boplatser fördelade sig på 92 med vilda och 142 med utplanterade fåglar (jämfört med ca 175 respektive ca 20 boplatser för vilda respektive utsatta uvar nio år tidigare). 1984 hade den första samhäckningen mellan en vild och en utplanterad individ konstaterats. Därför förordades att den dittills opåverkade och helt vilda stammen i sydöstra Sveriges kustland ägnades särskild uppmärksamhet (med avseende på tillstånd och förändringar), innan uppblandning skedde mellan kategorierna. Att det vilda beståndet i Småland och Östergötland uppvisade en jämn och likformig nedgång rakt igenom de tre inventeringarna var givetvis oroväckande. Likaså minskade antalet par i Uppland och Södermanland, där en ökning konstaterades mellan 1965 och 1975. I rapporten noterades även att antalet "urbanuvar" ökat i anslutning till soptippar.

1994 – Kornknarr

Detta år ombildades SOF:s forskningskommitté och valde kornknarren till första art att riksinventeras. Den ansågs vara hotad i stora delar av sitt västra utbredningsområde och det totala europeiska beståndet beräknades till 112 000, varav 50 000 i Ryssland. Artens status samt häckningsbiologiska studier i Ottenby fågelstations regi motiverade att undersöka stammens numerär. Runt 1990 antydde flera bedömningar att ca 1000 kornknarrar fanns i Sverige; 600 på Gotland, 250 på Öland samt 150 på fastlandet.

Täckningen av 1994 års inventering konstateras vara bättre än vid tidigare tillfällen. 365 spelande kornknarrar rapporterades och man bedömde att ca 450 hanar fanns i landet. Dessa fördelade sig någorlunda lika mellan Gotland, Öland och fastlandet. En klar minskning konstaterades på Öland och Gotland under senare tid, vilket stämmer väl överens med artens starka reträtt i Västeuropa. Dominerande landskap på fastlandet var Uppland och Västmanland med vardera 32 rapporterade individer. Året innan, som bedömdes vara ett toppår för arten, rapporterades 138 respektive 136 knarrar från dessa landskap och totalt 495 spelande på fastlandet. I Dalarna minskade antalet från 64 till 12 individer och man antog att det fanns dubbelt så många knarrar i Sverige 1993 som 1994. Redan i analysen av 1968 års inventering antogs sådana fluktuationer bero på inflödet av "förlängda vårflyttare", en bedömning som fortfarande anses korrekt. Granskning av regional fördelning vid inventeringarna 1968 och 1994 visade en klar förskjutning mot mellersta Sverige. T.ex. noterades fler kornknarrar i Västerbotten än i Skåne 1993. Det svenska beståndet antogs vid tidpunkten vara det bäst inventerade i Europa. (Se vidare år 2008!)

1995 – Brun kärrhök

När den bruna kärrhöken riksinventerades för tredje gången (tidigare 1968 och 1979) konstaterades en fortsatt kraftig ökning samt spridning till nya områden. Från 1979 nästan tredubblades beståndet från 500 till 1400 par (1186 påträffade) och den totala tillväxten i landet beräknades till 176%. Även i övriga länder i nordvästra Europa uppvisade arten en positiv utveckling till följd av minskad jakt och mildrad giftbelastning.

Den mest spektakulära ökningen mellan 1979 och 1995 inträffade i Skåne (där antalet dessutom så gott som tredubblades redan mellan inventeringarna 1969 och 1979). Från ca 70 par 1979 uppskattades hela 260 par finnas 1995 och Skåne hyste därmed landets största bestånd. Bruna kärrhöken förekom över hela slättbygden och häckade även i ren åkermark (främst raps?), i vassvikar ute vid kusten samt i smådammar och mårgrävar.

Efter Skåne var Södermanland/Uppland artens starkaste fäste med totalt 210 par och talrikaste lokal var Tåkern med 44 par. I Halland hade ingen häckning konstaterats fram t.o.m. 1979, men 1995 rapporterades elva stycken. Smålands åtta par 1979 ökade till 68 par 1995. Allra störst procentuell ökning uppvisade Gästrikland och Hälsingland från 2 till 28 respektive 1 till 13 par (1300 respektive 1200%!).

Utvecklingen har emellertid inte varit odelat och kontinuerligt positiv. I Hornborgasjön minskade antalet par från åtta till sex från 1958 till 1969. Därefter ökade arten till 30 par 1980, följt av en vikande trend mot slutet av 80-talet (15-20 par), för att sedan åter öka till 35 par 1995. En minskning i mitten av 80-talet konstaterades även i Skåne, i korrelation med vikande sträcksiffror i Falsterbo. Tåkern nådde sin maxnivå 1989 (51 par).

Före 1970 bestod återfynden till 50% av skjutna individer, men därefter har den siffran minskat till 14% (vilket i och för sig fortfarande är en hög andel!). Tidigare påverkade också äggtäkt och förgiftning (tungmetaller samt klorerade kolväten) häckningsutfallet negativt. Kvicksilverbetning förbjöds 1966 och i mitten av 1990-talet bedömdes inte heller PCB eller DDT ha någon större negativ inverkan. Den skånska stammens tillväxt antogs begränsad av näringskonkurrens och brist på lämpliga boplatser, men fortsatt expansion trots jordbrukets

bekämpningsmedel antyder att födotillgången inom häckningsområdena trots allt är tillräcklig. Dessutom medför övergödningen mer vass och därmed fler lämpliga boplatser, vilket skulle kunna ligga till grund för en fortsatt expansion. Andra jordbruksarters minskning pekar dock på att omständigheter utomlands har mycket stor effekt på vår fågelfauna.

1996 – Svarthakedopping

Svarthakedoppingen hade sedan 1972 minskat kraftigt i stora delar av landet, men lokalt var utvecklingen positiv (främst i Norrland). Minskningen inleddes i slutet av 70-talet och blev särskilt påtaglig i söder. Den totala populationen i landet bedömdes omfatta 1150-1250 par, varav 60% i Norrland. Tillsammans hyste Hälsingland, Ångermanland och Västerbotten nästan en tredjedel av landets svarthakedoppingar. Ingen häckning rapporterades från Västkusten eller Dalsland. Inventeringen 1996 ansågs ej heltäckande p.g.a. stora regionala skillnader i tillvägagångssätt.

I Västmanland noterades en minskning med 90% mellan riksinventeringarna (från 125-150 par till 15). I Uppland sjönk beståndet från 425 par 1975 till 80-85 par 1996 (från 300 par till 100 par mellan 1981 och 1988), en minskning med 80%. I Småland och Östergötland decimerades antalen från 200-275 par vardera 1972 till 25-30 par respektive 50 par 1996, även det en minskning med mer än 75%, medan populationen i Södermanland sjönk med ”bara” 60%. Vid föregående riksinventering hyste Hälsingland Sveriges tätaste bestånd. Trots viss återhämtning under 90-talet hade antalet halverats till ca 140 par. Efter att Rysjön (anlagd i början av 1980-talet) nått ett maxbestånd på 34 par 1990, minskade stammen till 3 par 1996 och i landskapet Närke som helhet konstaterades en minskning med 75% under samma tidsintervall. Tåkern hyste 125 par i början av 70-talet, mer än någon annan svensk lokal i alla tider. Därefter inleddes en kraftigt vikande trend och 1996 var första året i modern tid utan häckande svarthakedopping i den klassiska fågelsjön. Totalt i Svealand återstod endast 1/3 av stammen, eller ännu mindre sedan slutet av 70-talet, och Götalands population hade sjunkit med 55%. I södra Sverige avvek Gotland tydligt från mönstret. Där ökade svarthakedoppingen (ca 30-40%) till 55-60 par. Efter restaurering skedde en återinvandring till Hornborgasjön (16 par 1996).

På flera håll konstaterades en omfördelning från tidigare häcksjöar, där arten nu saknades, till konstgjorda vattensamlingar. Frågan väcktes huruvida svarthakedoppingen regionalt vore helt utgången utan dessa. I Medelpad var dock bara en av fjorton häckningsplatser konstgjord och i Jämtland fanns 100 par i naturliga sjöar/vattendrag. Antagligen hade levnadsförhållandena inte ändrats lika påtagligt där som längre söderut. Sveriges talrikaste landskap Västerbotten rapporterade 165-170 häckande par, nästan enbart i eutrofa sjöar. Uppland noterade 75% av beståndet i artificiella vatten, men även i grunda skyddade havsvikar. I Gästrikland häckade 27 av 44 par i bräckt vatten (företeelsen noterad från början av 80-talet), vilket tyder på eutrofiering av havsvikarna. Expansionen vid Gästriklands kust, vilken kompenserar för försvinnandet i väster, var något förvånande med tanke på den kraftiga minskningen i grannlandskapet Uppland.

Viktigaste orsaker till minskningen var antagligen övergödning med efterföljande igenväxning och fiskkonkurrens. Svarthakedoppingen är en s.k. successionsart, vilket innebär att den trivs bäst i ett visst utvecklingsstadium hos ett vattendrag. Skratmåsen försvinner ungefär samtidigt, och därmed det skydd som kolonin innebär för doppingarna. Troligen har båda arternas minskning flera orsaker.

1997 – Sångsvan

Sångsvanens ökning under senare årtionden har varit närmast explosionsartad – från mytomspunnen och rent norrländsk häckfågel till reproducerande i alla svenska landskap utom Öland och Bohuslän. Flera regionala studier påvisar denna ökning. I Hälsingland fanns 20 par 1979, men efter en flyginventering femton år senare bedömdes beståndet omfatta 175 par. Stor regional populationstillväxt mellan riksinventeringarna redovisades från Norrland (274 till 2895 par), Svealand (86→430 par), Dalarna (15→120 par), Södermanland (6→50 par), Götaland (131→458 par) och Småland (35→230 par). Gästrikland hyste ett häckande par 1985 och 60 dito 1997 (en ökning med 5900%!). I Östergötland häckade fem par 1985, vilket ökade till 65 par 1997 och i Uppland steg antalet från 15 till 95 par under samma period. De uppländska svanarnas ostliga koncentration skulle kunna antyda att de inte härstammar från den norrländska framryckningen. Totalt redovisades 3783 par i Sverige 1997. Orsakerna till sångsvanens erövring av Sverige bedöms vara flera. En faktor är minskad jakt och igenväxande sjöar som utgör lämplig häckningsbiotop är en annan. Dessutom har sångsvanen funnit en ny födonisk genom att beta på fält. God reproduktionsframgång ligger också bakom expansionen. I Uppland beräknades 3,84 ungar per lyckad häckning nå flygg ålder och största kullen omfattade hela 8 ungar. Sjukdom och predation från gädda och mink decimerar ofta knölsvanskullar, men hos sångsvan försvinner påfallande få. Fortsatt tillväxt förväntas och det hålls inte för osannolikt att Sverige kan hålla ett sångsvanbestånd om 10 000 par. Viss mättnad kan ha uppnåtts i Skåne, Västmanland och Västergötland. Ännu på 2000-talet är konfrontationen mellan svanarterna ringa, delvis beroende på skilda biotopval, men i sjöar där båda förekommer får knölsvanen stryka på foten.

1998 – Turkduva

En kraftig tillbakagång noterades sedan förra riksinventeringen (1974-1975). Då ställdes frågan om taket var nått eller om expansionen skulle fortsätta. Några år senare sjönk antalet turkduvor mycket snabbt och arten försvann från många orter. Återkommande kalla och snörika vintrar, mer sluten spannmålshantering och förföljelse (gift och skyddsjakt) förmodades vara tänkbara anledningar. Bl.a. rapporterades ca 700 turkduvor per vinter skjutas bara i Malmö i slutet av 70-talet. Predation från skata och kråka (häckning) samt sparvhök (vinter) torde ha betydligt mindre inverkan. I sammanhanget konstaterades populationsekologin för svenskt vidkommande vara i stort sett okänd, varför orsaksbedömningen var svår att få grepp om.

Vid mitten av 80-talet beräknades beståndet till 2500-3000 par och inventeringen 1998 pekade på att beståndet sjunkit ytterligare till 2300-2500 par. Jämförelse med 6000-8000 par 1975 visar en minskning med 60%. Ändå var utbredningsområdet till synes oförändrat och stammen bedömdes som relativt stabil de senaste 10-15 åren, även om stora regionala skillnader förelåg. Enligt *Vinterfågelräkningen* nåddes kulmen 1983/1984. Efter turkduvas ”kollaps” stabiliserades antalet på knappt en tredjedel av maximum, vilket stämmer med riksinventeringens resultat.

Skåne redovisade en minskning med ca 75%, men de 1250 paren (från 3500-5000 par 1975) utgjorde ändå halva svenska beståndet. Redan i januari 1985 beräknades landskapet endast hysa 1000-1500 par, vilket tyder på att reduceringen inträffat redan då. I Halland sjönk antalen från 500-600 par till 86 par (85%) och i Västergötland från 350-400 par till drygt 150 par. Nämda landskap var de talrikaste 1974-75. Minskningen var också drastisk i flera mellansvenska landskap, störst (>75%) i Västmanland och Dalarna (från 70-100 par till ca 18 par), samt i Småland (60-70%), och där främst i Kalmar (från 200 par till 20-25 par). I Östergötland minskade turkduvan från 150-300 par till ca 15 par i mitten av 80-talet, för att sedan åter öka till ca 150 par 1998. Populationerna på Öland och Gotland visade positiv utveckling och ökade med uppemot 50% mellan riksinventeringsåren. 1998 ståtade faktiskt Gotland med Sveriges största bestånd efter Skåne. Även i Gästrikland, Hälsingland och Västerbotten ökade turkduvas numerär.

1999 – Storspov

Den stadigt minskande stammen beräknades till 10 500-13 500 par 1999. Tyngdpunkten låg i Norrlands kustland samt vissa jordbruksområden i Svealand och centrala Götaland. De talrikaste landskapen var Norrbotten (2350 par), Västerbotten (1600-2000 par) och Ångermanland (1300-1450 par) med sammanlagt uppemot hälften av den totala stammen. Även Öland (425-450 revir), Gotland (350-400 par) och Skåne (350-400 par) uppvisade hyggliga bestånd. Det myrhäckande beståndet i Norrland bedömdes som glest, och tidigare troligen överskattat, men ändå omfattande stora antal. Myrarna i Hälsingland verkade någorlunda trygga. Flera norrländska landskap antydde sjunkande populationer, men omfattningen var svår att få grepp om. Tätheten varierade från 5,7 par/km² på åkermark i Norrbotten till <1 par/km² på myrmark i Västerbotten. Totalt uppskattades minskningen sedan 1980-talet till 20-50% i jordbruksmark och ännu mer i myrmarkerna i söder.

Från ett stort antal provtytor i Dalarnas jordbruksbygder redovisades en sammanlagd minskning med 35%. Närkes häckande storspovar halverades i antal mellan 1983 och 1999 (från 125 par till 60 par) och från Södermanland rapporterades minskningen vara 70-80% från 70-talets mitt. Även i Uppland, Värmland och Västmanland var trenderna vikande. I det senare landskapet minskade antalet myrhäckare från 60 par i mitten på 80-talet till 20-25 par 1999. Storspoven sänkades helt som häckfågel på Tåkerns strandängar, där 20 par häckade 1967. Den mest positiva utvecklingen i landet svarade Gotland för. Där hade en fördubbling skett inom vissa områden sedan mitten av 80-talet, till stor del som följd av restaurerade våtmarker/strandängar samt återupptagen hävd. Däremot innebar Ölands 425-450 revir en halvering på 10-15 år. Från delar av Skåne rapporterades storspoven ha gått kraftigt tillbaka de senaste 10-20 åren. Arten verkade helt saknas på högmossarna i norr, som tidigare hyste ett 30-tal par.

För att motverka artens försvinnande bör våtmarker samt småskaligt jordbruk med diken främjas, då storspoven är en av de arter som missgynnats av rationaliseringar inom jordbruksnäringen. Generella miljöproblem samt igenväxande myrar/mossar p.g.a. dikning och kvävenedfall är andra orsaker till vikande trender. Som ett resultat av den biologiska mångfaldens utarmning har predationen på storspovens ägg och ungar ökat. För en art med låg ungpåproduktion, kan en sådan förändring vara mycket negativ. Dessutom medför påfallande ortstrohet begränsad spridningsförmåga. Många storspovar faller också offer för jakt. De danska jägarnas insats motsvarade i flera decennier den totala ungfågelproduktionen i Skandinavien och Finland, då man på 1950- och 60-talen nedlade 40 000-50 000 ex/år. På 80-talet minskade tributen till 10 000 och 1994 förbjöds jakten helt, men i exempelvis Frankrike och Afrika pågår den fortfarande.

2000 – Rördrom, dvärgmås

Rördrom: Genom ett EU-initiativ hade RSPB och Birdlife International 1996 tagit fram en handlingsplan för utforskning och skydd av rördrommen i Europa. Tyvärr hade planen ännu inte ratificerats år 2000, varför någon samordnad internationell insats ej kom till stånd. Den tredje svenska riksinventeringen, som var tänkt att ingå i en heltäckande studie av det europeiska beståndet, genomfördes i alla fall planenligt. Glädjande nog visade rördrommen, som enligt ArtDatabanken bedöms vara sårbar, en fortsatt positiv trend.

År 2000, som bedömdes vara ett bra år, noterades 652 individer i ca 250 sjöar/vattendrag spridda över 17 svenska landskap. Ett bakslag inträffade den kalla vintern 1996, då t.ex. den sedan 1945 specialinventerade populationen i Söderfjärden, minskade från 16 till 8 tutande hanar. Ändå var arten talrikare än någonsin vid sekelskiftet och antalet kan jämföras med 275-300 ex 1979 respektive 180-200 ex 1969.

De mellansvenska slättlandskapen med vassrika sjöar konstaterades fortfarande utgöra artens kärnområde. Talrikaste landskap var Södermanland (149 hanar), Uppland (87), Värmland (78) och Västergötland (64). Allt fler rördrommar har dykt upp norr om Dalälven, nordligast vid Persöfjärden i Norrbotten. Med nyetableringar i Skåne (46) och Gästrikland (10) samt en mångdubbling i Småland (40) under 90-talet fanns år 2000 bara 78% av stammen mellan 58° och 60° N, att jämföra med 94% vid föregående riksinventering. Som främsta sjö i Sverige var kampen hård mellan Mälaren (minskning från 94 till 90 tutande hanar, men det verkliga antalet år 2000 var troligen 100-120 ex) och Vänern (ökning från 24 till 92 ex). Stor tillväxt redovisades även från Hjälmaren (5→27 ex), Hornborgasjön (1→11) och Tämnaresjön (0→10). Talrikaste enskilda lokaler var Tåkern (43 ex) och Söderfjärden (18 ex). Växlande vattenstånd torde generellt försvåra häckningen, men i Södermanland noterades tre ”storfotade vassdoldisar” i bräckt vatten och kanske måste fler söka sig till sådana lokaler, då ökningen förväntas fortsätta.

Dvärgmås: Sveriges första dokumenterade fynd av dvärgmåshärrör från 1798, då ett exemplar sköts utanför den gotländska kusten. 1821 angavs arten som regelbunden häckfågel på Öland och Gotland, ett bestånd som troligen härstammade från Baltikum eller Ryssland, eftersom Finlands första häckning ägde rum först 1879. Dvärgmåsen verkar dock ha varit försvunnen som svensk häckfågel under stora delar av 1800-talet och historiskt utmärkande för stammen har varit dess oregelbundna uppträdande, till följd av nomadiska vanor. Sporadiska häckningar finns bekräftade från exempelvis Hjälstaviken (Uppland) 1901, Hammarsjön (Skåne) 1959, Getterön 1966 samt flera andra lokaler i södra och mellersta Sverige. Den öländska populationen omnämns relativt frekvent från början av 1900-talet, om än alternerande mellan mossar och grunda havsvikar, fram till 1982, då de sista två kända häckningarna konstaterades på ön.

Den första häckningen i Norrland (Luleå) inträffade 1956 och ett par i Umeälvens delta 1974 var pionjärer i Västerbotten. Därefter tog expansionen fart under 1900-talets två sista decennier med en markant ökning i Västerbotten och Norrbotten, som idag utgör stammens viktigaste fäste. Tyngdpunkten är därmed tydligt nordostlig, vilket är att vänta då vi befinner oss i västra kanten av artens vidsträckt utbredningsområde. 1985 blev en bosättning i Vittangi startskottet för invandringen i Lappland. Dvärgmåsen har nu även koloniserat lappmarkerna och var förmodligen vanligare än skrattmåsen i exempelvis Lycksele lappmark 1999. Vid ArtDatabankens senaste genomgång av rödlistade arter försvann dvärgmåsen från kategorin ”sårbar”, eftersom beståndet överskrider 1000 vuxna individer och beskrivs som växande. Dvärgmåsens framryckning märks tydligt även i Finland, där arten ökat från 200-300 par på 1950-talet till 8000-10 000 par i slutet av 80-talet. Lettland hyser Östersjöområdets största koloni om ca 2000 par.

Riksinventeringen bedömdes ge en förhållandevis god bild av dvärgmåsens utbredning och uppfattning om populationens storlek. Från ca 90 par 1971 hade beståndet stigit till ca 1100 par år 2000, de flesta längs Norrlandskusten. Uppskattad landskapsfördelning: Gotland 15 par (alla på Fårö), Östergötland 2, Uppland 12, Dalarna 6, Hälsingland 3 (första), Jämtland 3 (första), Västerbotten 410, Norrbotten 535 och Lappland 160. I anslutning till mindre vitfågelkolonier får dvärgmåsen mycket sällan ungar på vingarna p.g.a. svårighet att försvara boet mot predatorer. Dessa etableringsförsök blir således i princip alltid ettåriga. Däremot ger häckning i bosättningar med fler än 50 par vitfågel (inklusive artrena dvärgmåskolonier) som regel framgångsrikt resultat år efter år. Ett enda besök av mink medför dock ofta spolierad häckning. Högvatten är en annan viktig orsak till misslyckande, i synnerhet i utkanten av en koloni. Mindre än en vecka efter det att ungarna är flygfärdiga överges holmen. Dvärgmåsen häckar så gott som aldrig solitärt och lägger normalt 2-3 ägg. 1908 insamlade emellertid Bengt Berg vid Lofta mosse på Öland ett unikt bo med 5 ägg, som numera återfinns på Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm.

2001 – Fiskgjuse

Det europeiska fiskgjusebeståndet bedömdes vid sekelskiftet till 8000-10 000 par i 19 länder. Sverige hyser flest antal par (3400-4000), följt av Ryssland (2500-3500) och Finland (1150-1300). Övriga ca 1000 par häckar främst i Norge, Skottland, Tyskland och Baltikum.

Sedan miljögifternas effekter började avta har fiskgjusen ökat avsevärt, men från vissa håll rapporteras en eventuell minskning sedan 1980-talet. I början av 80-talet uppskattades populationen till 3200 par och enligt *Svensk Fågelatlas* beräknades beståndet till 3400-4100 par i mitten av 90-talet. År 2001 ansågs denna siffra osäker och den vid förra riksinventeringen (1971) gjorda bedömningen att ca 2000 par fanns i landet var förmodligen en underskattning. Låg reproduktion samt rapporter om lokala minskningar i antalet par var negativa tendenser. Avverkning av lämpliga boträd samt konkurrens med havsörn och predation från berguv var tänkbara förklaringar till sjunkande bestånd. En ny inventering motiverades ytterligare av att Sverige hyser en stor del av det europeiska beståndet, vilket innebär ansvar att skydda och förvalta arten. Fiskgjusen är vidare en viktig indikator på tillståndet i våra sjöar och uppmärksammas dessutom av allmänheten. Riksinventeringen år 2001 resulterade i att ca 3600 par förmodades finnas i Sverige. Talrikaste landskap var Småland (475 par), Södermanland/Uppland (680-730 par), Norrbotten (325 par) samt Västergötland (250-300 par). Stora ökningsrapporterades från exempelvis Skåne (ca 20 par 1971, minst 70 par 2001) och Halland (från 15 till 70 par), men allra mest har beståndet i Norrbotten ökat (från 50 till 325 par). Populationerna i Småland, Östergötland och Västmanland fördubblades under de 30 åren mellan riksinventeringarna. Utvecklingen är något sämre i Mälardistriktet och södra Norrland, där antalet fiskgjusar faktiskt minskar på vissa håll. I Närke har antalet sjöhäckande par ökat jämfört med de i skog och myrmark (från 1/3 till 2/3) p.g.a. predation från mård. Reproduktionsframgången verkar vara ojämn (50-80% lyckade häckningar i olika regioner), men antalet flygga ungar per lyckad häckning är tillfredsställande. Med fiskgjusens höga överlevnad räcker det nämligen med att varje par producerar 1.1-1.3 ungar per år för att hålla en stabil stam. Boet placeras företrädesvis i en stor tall, men gran och ek är också vanligt förekommande. Ofta väljs boträdet i direkt anslutning till en lämplig fiskesjö, men ibland (i brist på alternativ?) byggs boet mer än fem kilometer därifrån. Under inventeringen hittades även bon i kraftledningsstolpar samt på sten i sjö.

2002 – Skrattnåsar

Skrattnåsen är en ”paraplyart” för änder, doppingar m.fl. och anses därför viktig ur flera aspekter. Av oklara skäl har den minskat kraftigt på många håll, särskilt i Götaland och Svealand. Störst utbredning hade den på 1960/70-talet, då beståndet beräknades till ca 270 000 par (*Svensk Fågelatlas*). Därefter minskade beståndet till ca 135 000 par i mitten av 1980-talet och i början av 90-talet återstod i vissa landskap endast en tredjedel av beståndet 15-20 år tidigare.

I Skåne minskade skrattnåsen från 29 000 par i slutet av 1960-talet via 18 700 par 1978-81 till 4700 par 1990 (75% minskning på tio år och alla stora kolonier utom en försvann). Sistnämnda år etablerades en koloni inom IFÖ-verkens industriområde vid Ivösjön, Bromölla. Fem år senare hade kolonin ökat till 3864 par. 1998 räknades 3901 bon, men i juni fanns endast ca 1000 par (och få ungar) kvar. Året efter var häckplatsen helt övergiven, utan att någon orsak kunde fastställas. Detta utgör ett drastiskt, men ej unikt exempel på en kolonis uppgång och fall. I början av 2000-talet hade den skånska stammen återhämtat sig och 2002 beräknades antalet häckande par till ca 7000.

Dramatiska nedgångar i bestånden inträffade även i åtskilliga andra regioner. I Blekinge återstod 2002 endast 15% (1053 par) jämfört med 1979 och i Östergötland minskade antalet par från 27 000 till 6090 under samma period. Från Gotland rapporterades 19 000, 14 000, 3500 respektive 2854 par under inventeringar 1965, 1975, 1995 respektive 2002 och i fjordarna utanför Uddevalla återstod 1994 endast 45 av ca 1300 par fyra år tidigare. I Södermanland minskade beståndet från 14 000 par 1979 till 4000-4300 par 2002, samtidigt som 2740 par återstod i Närke av tidigare 12 000 par i slutet 1960-talet.

Totalt sett har emellertid en stabilisering konstaterats de senaste tio åren och i bl.a. Södermanland och Uppland noteras en positiv trend samt nyetablering i restaurerade och nyanlagda våtmarker. I det senare landskapet fanns 2002 tre av landets fem största kolonier (Tämnaren, Hjälsstaviken och Säbysjön) med vardera drygt 2000 par. Bara Hornborgasjön (10 900 par) och Svartåmynningen utanför Linköping (2500 par) hyste fler. Talrikaste landskap var Västergötland med 12 821 rapporterade par samt Uppland med uppskattningsvis 12 000 par. Totalt rapporterades 83 000 par och ca 90 000 par bedömdes finnas i Sverige år 2002. Omfördelning från eutrofa sjöar till nyanlagda/restaurerade våtmarker samt i vissa områden (bl.a. Västerbotten) utflyttning till kusten och bosättningar på hustak ger en optimistisk bild över skrattnåsens framtid i Sverige.

2003 – Backsvala

Backsvalan är utbredd i såväl Gamla som Nya världen. I Sverige fick arten troligen ett uppsving under 1800-talets senare hälft, då behovet av naturgrus ökade i samband med industrialismens genombrott. Innan täkternas tid byggde backsvalan sina bon i t.ex. lergravar, vitmossetorv, sandiga åstränder samt sjöstränder med torvmylla. Den i *Svensk Fågelatlas* (1999) antagna siffran om 100 000 – 200 000 par torde ha varit mycket osäker, men oavsett tillförlitligheten visade riksinventeringen 2003 att beståndet var svagare än väntat. Förutom Skåne, Öland

och möjligen Halland, Gotland, Östergötland samt troligen Norrbotten, rapporterade nästan samtliga regioner en kraftig minskning de senaste decennierna. Värst drabbade var populationerna i Blekinge, Småland, Västergötland samt i princip hela Svealand och södra Norrland. (För vidare regional beskrivning se *Fågelåret 2003*.)

Totalt rapporterades 33 290 par i 669 kolonier och efter diverse tillägg från regioner som ej rapporterat samt uppskattningar av missade antal bedömdes den svenska stammen omfatta 62 000 – 74 000 par. Talrikaste landskap var Skåne (9000 par), Norrbotten (8000 par) och Dalarna (5000-10 000 par). I särklass flest kolonier fanns i Skåne (111 stycken). Genomsnittskolonin innehöll sannolikt bara några tiotal par och lokaler med flera hundra par var förhållandevis få. Landets största kolonier fanns vid Klevabadet på Öland (1189 par), Svärtinge utanför Norrköping (940 par), Brobacka vid Alingsås (640 par), ön Ven i Öresund (600 par) samt Finja vid Hässleholm (520 par). I Norrland låg den i särklass största kolonin i en älvbrink i Övertorneå kommun (483 par/bohål). Strax norr om Stora Sjöfallet häckade 218 par i nipor, en överraskande stor koloni i fjällmiljö. Backsvalan häckar oftast i grus- eller sandtakter. Frågan är om det beror på att denna miljö är mest lämplig eller om alternativ helt enkelt saknas. Generellt sett förefaller naturlokaler som rasbranter i å- eller älvbrinkar vanligare längre norrut. Lämpliga havsstrandbrinkar är sällsynta, men där de förekommer kan kolonierna bli ordentligt stora (se Kleva och Ven ovan). Mer oväntade boplatser var stenmurar, brovalv, kajkanter och spånhögar.

Många kolonier varar endast ett par år, innan ras eller vegetation gör lokalen olämplig. Grus utvinns allt oftare ur berg och därmed täcks grustakter igen. Detta leder till färre boplatser för backsvalan. En annan teori grundar sig på att färre kreatur leder till insektsbrist (vilket föreslagits som anledning även till ladusvalans tillbakagång). Detta skulle kunna förklara varför till synes lämpliga boplatser står tomma. Torkan i Sahelområdet, vilket medför att passagen över Sahara blir längre, kan också vara ett hot.

2004 – Gråhäger

Inventeringsinsatserna 2004 uppfattades generellt som tillfredsställande, men med stor variation i olika rapportområden. Enskilt häckande par undgår lätt upptäckt och icke könsmogna individer kan ge missvisande uppskattningar av kolonistorlek. Att gråhägern ökat kraftigt i Sverige står emellertid utom allt tvivel, men att klargöra orsaken till expansionen är svårt. Sedan 1972 har arten ökat med 135%, från 2300 par till 5400 par, fördelade på 300 häckplatser. Störst ökning konstaterades i mellersta delarna av landet (Uppland, Södermanland, Västmanland, Närke och Värmland). Stammen i Uppland har gått från två konstaterade kolonier med totalt 28 par 1972 till 860 inräknade par år 2004! Landskapspopulationen i Blekinge var den enda som minskat betydligt (med 33%). Betydande lokala variationer var exempelvis antalet par i Kronobergs län som minskat med 28% sedan 1972, samtidigt som en ökning med 145% konstaterades i östra Småland. Småland och Uppland hyste flest antal par, åtminstone 1000 par vardera. Sveriges största koloni, belägen på Lilla Källskär utanför Valdemarsvik, omfattade 168 par. Småland. Öland, Gotland, Dalarna, Gästrikland och Hälsingland var landskap som gråhägern tagit i besittning sedan 1972.

Hallands största koloni om 30 par häckde mestadels i ek. Annars är barrträd vanligast förekommande boplatser. I Värmland noterades 76% av bona i gran, 17% i tall och resterande 7% i vass. Numera häckar gråhägern även i tidigare icke typiska biotoper, t.ex. lågt bland videsnår i vassområden och på kala klippor i skärgården.

2005 – Ingen riksinventering!

2006 – Storskarv, silltrut

Storskarv: Under 2006 genomfördes en storskarvsinventering över hela Europa. Den häckande populationen utgörs på denna subkontinent av rasen *P. c. sinensis* (mellanskarv). Storskarven har liksom andra skarvarter runt om i världen ökat mycket kraftigt under senare decennier. För svenskt vidkommande uppger *Svensk Fågelatlas* (1999) 26 000 par, en siffra som sju år senare stigit till ca 45 000 par fördelade på 190 kolonier. Skarven utgör för närvarande en av våra mest ökande arter och är numera spridd längs i stort sett alla våra kuster samt många insjöar. Fram till slutet av 1980-talet häckade skarven endast vid kusten men har på senare tid expanderat kraftigt även i många sjöar. Idag förekommer nästan en fjärdedel av Sveriges bestånd i inlandet. 75% av dessa häckar i någon av våra fyra största sjöar Vänern, Vättern, Mälaren och Hjälmaren. Framgången ses emellertid med oblidliga ögon från exempelvis många fiskare och fritidsboende, vilket lokalt lett till aggressiv förföljelse såsom fällning av träd och sabotage av bon. Skarvens ökning och expansion är förmodligen historiskt kraftig men sker från tidigare låga nivåer troligen orsakade av systematisk förföljelse. Orsaker till ökningen beror på förbättrat skydd, övergödning som skapat rikliga fiskbestånd och möjligen gynnsammare (varmare) klimat. Lokalt har skarvpopulationen planat ut i kustområden från Stockholms skärgård och söderut samt troligen i flera av de stora

sjöarna. På Västkusten är beståndet oväntat litet i förhållande till lämpliga fiskeområden. Utmed Norrlandskusten finns sannolikt en potential för fortsatt tillväxt.

I Skåne försvann storskarven i slutet av 1800-talet, troligen på grund av förföljelse. Återinvandring konstaterades först nära ett hundra år senare och det på fyra platser 1991. Under riksinventeringen 2006 räknades 2775 bon i nio kolonier. Landskapets största koloni (997 bon) fanns på Eskilstorps holmar men övergavs emellertid detta år¹ (alla ägg borta vid inventering den 24 maj). Blekinges fyra kolonier, varav den första bildades i slutet av 1980-talet, omfattar en större koloni (Fröstensskärv) och tre mindre kolonier. Kalmarsund var den plats där storskarvens nutida svenska återetablering skedde först, troligen år 1948. I Kalmar sund, där skarven länge hade sitt starkaste fäste har populationen minskat till blott hälften av tidigare högsta nivå. Förändringar i tillgången på föda och i viss mån störning antas ligga bakom minskningen. Trots minskningen häckar fortfarande 4400 par i sex kolonier, varav den största hade 1975 bon. Öland med kringliggande vida grundområden lämpliga för skarvar har oväntat få häckande fåglar. Det antas bero på bristande tillgång på lämpliga häckningsplatser. Första etableringen på Öland ägde rum 1990. År 2006 räknades 1100 bon fördelade på tre kolonier. Sveriges största bestånd finns numera på Gotland med 12 kolonier om totalt drygt 7600 par. På Lilla Karlsö, där skarven etablerade sig 1992, finns idag närmare 1700 bon. Flest par hyser Laus holmar (två öar), 2610 bon. Ökningen fortsätter även runt Stockholm, där 5931 bon räknades under riksinventeringen. I Gästrikland genomfördes första lyckade häckningen 2001, fem år senare fanns 1000 bon i två kolonier.

Som tidigare nämnts är storskarven relativ nykomling i våra sjöar. År 1998 kom den som häckfågel till Hornborgasjön, som 2006 hyste nära 250 bon. I Vänern skedde etablering 1989, och 2006 fanns 20 kolonier om drygt 3100 bon. Utvecklingen har med början från 1990-talet varit likartad i Vättern, Hjälmaren och Mälaren. De två förra hade 1200-1300 bon, medan ytterligare en tredjedel så många bokfördes i sistnämnda.

Noterbart är att såväl havsörn som sillgrissla konstateras dra fördel av storskarven. Örnars predation och parasitering (de tvingar till sig fångad fisk) har t.o.m. ödelagt vissa kolonier. Sillgrisslorna finner skydd inne i skarvkolonier. I Stockholms skärgård har sillgrisslan flerdubblats i numerär de senaste årtiondena.

Silltrut: Rasen *L. f. intermedius* förekommer längs Västkusten samt i Vänern och andra större västsvenska insjöar, medan rasen *L. f. fuscus* häckar längs Ostkusten samt i Mälaren och möjligen östra delen av Vänern. Silltruten finns sålunda företrädd i alla Sveriges landskap utom Närke, Västmanland, Dalarna, Härjedalen och Jämtland. Nordligaste häckplatsen 2006 var Ringelbäckens utlopp i Arvidsjaursjön, Norrbotten. Totalt uppskattades 18 000 par finnas i Sverige, varav ungefär 54% på Västkusten och 46% längs Ostkusten. I likhet med andra släktingar har silltruten lokalt anpassat sig till att häcka på tak längs Västkusten och i Stockholmstrakten.

Ungefär 8000 par, d.v.s. nästan halva den svenska silltrutspopulationen, häckar i Bohuslän. Längre söderut blir kolonierna mindre och sydligaste utposten utgjordes 2006 av fem par på Eskilstorps ängar i sydvästra Skåne. Totalt bedöms närmare 10 000 par finnas längs Västkusten (med insjöar). Trots att siffran tio år tidigare uppskattades till 12 000 par, d.v.s. 20% högre, uppfattas silltruten vara vanligare 2006.

Längs södra fastlandets ostkust (från nordöstra Skåne till Stockholms södra skärgårdar) har silltruten istället blivit allt ovanligare under senare decennier. I nordöstra Skåne har arten minskat från 400 par 1985 till 13 par 2006, Småland hyser endast ett totalt utspridda par, Öland några enstaka (jämförelsevis räknades 292 häckande individer enbart på Västrevet, Ottenby 1980), från Östergötland är den på väg att försvinna (två funna par 2006) och i Stockholmsområdet finns totalt 100 par. I kontrast till detta hyser Gotland stora kolonier med totalt 1500-2000 par (varav 532 par räknades på Stora Karlsö), och antalet fortsätter att öka. Uppland har också ett starkt bestånd om ca 2000 par. Norr därom blir silltruten mer fåtalig, men den är stadd i ökning i bl.a. Västerbotten. Såväl Gotland som Gästrikland verkar ha nått en bottennivå runt 1990, varefter populationerna mer än fördubblats. Rasen *fuscus* kraftiga minskning, med en halvering från 1973 (17 000 par) till 2006, har gjort att den nu rödlistats som "Sårbar". Då det förekommer kraftiga variationer inom Östersjöbeståndet, verkar orsakerna därtill snarast stå att finna på häckplatserna. (Annars är det lätt att misstänka problem under flytt/övervintring hos en tropikflyttare.) Miljögifter, minkpredation, konkurrens från gråtrut, mänsklig störning, minskad födotillgång samt sjukdom nämns som tänkbara orsaker.

2007 – Gråspett, nattskärna

Gråspett: Tillsammans med vitryggig hackspett var gråspetten föremål för en riksinventering 1973. Denna resulterade i arton fynd under häckningstid och 31 fynd av vitryggig hackspett, vilket givetvis inte speglar numerären men likväl ger en intressant proportion av hur ofta arterna noterades av ornitologer. Det är ingen överdrift att utvecklingen därefter varit fundamentalt olika för de bägge arterna! Medan den svenska vitryggiga hackspettstammen numera endast räknas i enstaka individer, bedöms gråspetten förekomma med så många som 1200-2000 par. Hälsingland står ensamt med åtminstone 600-800 par, Dalarna och Jämtland med 100-200 par

¹ 2007 noterades 30 bon.

vardera. *Svensk Fågelatlas* (1999) uppskattade gråspettens population till 700-1000, en siffra som efter denna riksinventering bedöms ha varit underskattad.

Senare års skogsbruk, där kalhyggen med enstaka grova aspar skapas, gynnar uppenbarligen gråspetten, som på så vis får tillgång till bra boträd samt öppen mark för födosök. Detta är emellertid inte ensam orsak till framgången, eftersom arten också trivs i slutna blandskog. Ökad tillgång av talg (genom matning) vintertid antas gynna överlevnaden, men det finns fler samband att reda ut hos denna fortfarande relativt okända svenska häckfågel. En ledtråd finns säkerligen i dess goda häckningsframgång. I en studie gav 100 häckningar 721 ägg, varav endast arton inte resulterade i ungar. Fyra kullar innehöll hela tio ungar.

Nattskärra: Vid föregående riksinventering av nattskärra, 1970, antogs situationen för arten vara tämligen mörk, bl.a. befarades mer trafik samt rikligt användande av pesticider i Afrika öka dödligheten. 37 år senare ser verkligheten inte alls så dystert ut, i alla fall inte för svenskt vidkommande. Arten häckar från Skåne till Dalarna och Hälsingland med enstaka fåglar även norr därom (historiskt fanns arten upp till Västerbotten). Trenden ser positiv ut i södra och centrala delarna av landet, medan nattskärren (troligen) minskat i norr. Utvecklingen framöver bedöms också som positiv med naturvårdsbränning och ökat skogsuttag som skapar hyggen, vilket gynnar arten. Nattskärren trivs i glesa torrare skogar, gärna med sand och hållmarker.

Under 2007 rapporterades 2931 spelande nattskärror och den totala populationen uppskattas till mellan 12 000 och 16 100 par (med det tillkännagivet felaktiga antagandet att varje revir med spel resulterar i ett reproducerande par). Talrikaste landskap var Gotland med 1500-2000 spelande fåglar, följt av Småland med 875-1035 dito. En anmärkningsvärt stor ökning konstaterades från ett 126 km² stort område i Oskarshamns kommun, där antalet spelande individer steg från 60-70 till 144 mellan 2003 och 2007. Noterbart är även den täta förekomsten i 7-8 år gammal granplantering i nordöstra Skåne. Till skillnad från den förra riksinventeringen (då 458 spelande fåglar rapporterades) bedöms årets resultat utgöra en god grund för framtida uppföljningar.

2008 – Kornknarr

År 1999 gjordes en uppskattning om att den svenska stammen av kornknarr i slutet av 1800-talet kan ha uppgått till 60 000 "par" (arten är polygyn och många hanar förblir oparade, varför det blir högst osäkert att beräkna antalet häckningar utifrån rapporter om spelande hanar). Minskningen under framför allt första halvan av 1900-talet måste således ha varit brutal, för 1990 uppskattade man antalet kornknarrar till endast 1000 (se vidare år 1994!) Viktigaste orsakerna var sannolikt dränering och uppodling av gräsmarker samt ändrade jordbruksmetoder. På senare tid har minskningen fortsatt på Öland, medan öknings noterats i exempelvis Mälardalen/Uppland samt Västergötland.

Under 2008 rapporterades totalt 1588 spelande kornknarrar. En tredjedel av dessa (522) fanns på Gotland, där en imponerande koncentration om 40 ex registrerades vid Lina myr. Trots Gotlands dominerande ställning som vårt knärtätaste landskap och den högsta rapporterade siffran därifrån på senare tid (90% av lämpliga marker täcktes i en riktad satsning), fortsätter trenden att en allt större andel kornknarrar rapporteras från fastlandet. Ökningen på fastlandet är statistiskt säkerställd. På Öland noterades 130 spelande individer, d v s mycket nära antalet från 1994 års riksinventering (137), och en beräkning utifrån detta gav en skattning att ca 200 hanar spelade år 2008. I de sydligaste och västligaste delarna av Sverige är kornknarren fåtalig. De rapporterade antalen låg i stort i linje med den senaste tidens, men i enlighet med artens starkt fluktuerande uppträdande (i synnerhet i utbredningsområdets kantzoner) bokfördes stora skillnader jämfört med min- och maxvärden. Totalt bedömdes inflödet 2008 ha varit av mindre omfattning i denna region. 20 exemplar rapporterades från Skåne (jämfört med 57 ex 2002), 37 ex i Småland (80 ex 1999), 14 ex i Bohuslän (49 ex 2007) samt 11 ex i Halland (60 ex 2003 och endast en individ under riksinventeringen 1994),

Fastlandspopulationen var koncentrerad till regionen från Västergötland i sydväst och Värmland i nordväst till Uppland i nordost. Närmast ovanstående mönster går igen med 55 spelande kornknarrar i Västergötland (170 ex 2003), 33 ex i Östergötland (70 ex 2007), 13 ex i Närke (76 ex 1999), 49 ex i Södermanland (56 ex 2007), 75 ex i Västmanland (149 ex 2007) och 68 ex i Värmland (131 ex 2002). Den starka stammen i Uppland (324 ex) utgjorde en femtedel av landets total. Kanske kan en indikation om ytterligare förskjutning norrut skönjas i det faktum att såväl Uppland som Dalarna (91 ex) och Gästrikland (39 ex) noterades för högsta antal i modern tid. Även Hälsingland, Ångermanland samt Västerbotten har alla registrerat sina maxantal (18-28 ex) under 2000-talet. Norrbottens två individer var långt under toppnoteringen 17 ex år 2000.

Kornknarrrens diskreta levnadsvanor gör häckningar svårkonstaterade. Under riksinventeringsåret upptäcktes den enda ungkullen vid vallskörd i Västergötland i början av augusti. Sannolikt utgör oparade hanar en stor andel av de i Sverige förekommande kornknarrarna. Nutida ökning kommer antagligen av gynnsam utveckling i Östeuropa, där kollektivjordbrukets kollaps på 1990-talet resulterat i ökade arealer gynnsamma biotoper för arten. Snar intensifiering av jordbruket och ytterligare igenväxning befaras åter vända populationskurvan nedåt.

2009 – Berguv

Tidigare inventerad 1975 och 1984.

2010 – Brun kärrhök

Tidigare inventerad 1969, 1979 och 1995.

Sammanställt av *Daniel Bengtsson* för SOF:s Forskningskommitté i januari 2005, senast uppdaterad juli 2010.